

Інформаційне право

УДК 342.9

ПАНОВА І.В., кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін факультету № 6 ХНУВС

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА УТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА ТА ФОРМУВАННЯ ЇЇ ЗМІСТУ

***Анотація.** В цій статті сформульовано місце інформаційного права в системі права України, виконано дослідження наукових поглядів на проблему визначення системи інформаційного права, охарактеризовано її складові елементи, розкрито фактори, що впливають на утворення системи інформаційного права та формування її змісту та означено тенденції розвитку науки інформаційного права України на сучасному етапі.*

***Ключові слова:** інформаційне право, система інформаційного права, норма інформаційного права, інститут інформаційного права, галузь інформаційного права.*

***Summary.** This article describes the place of information law in the system of law of Ukraine, researches the scientific views on the problem of determining the system of information law, describes its constituent elements, discloses the factors that influence the formation of the information law system and the formation of its content, as well as the trends of the development of information law science in Ukraine at the present stage.*

***Keywords:** information law, system of information law, norm of information law, institute of information law, sphere of information law.*

***Аннотация.** В этой статье сформулировано место информационного права в системе права Украины, выполнено исследование научных взглядов на проблему определения системы информационного права, охарактеризованы ее составляющие элементы, раскрыты факторы, влияющие на возникновение системы информационного права и формирования его содержания и отмечено тенденции развития науки информационного права Украины на современном этапе.*

***Ключевые слова:** информационное право, система информационного права, норма информационного права, институт информационного права, отрасль информационного права.*

Постановка проблеми. Постійне збільшення ролі інформації в суспільних відносинах можна назвати однією з предметних властивостей сучасного світового соціального прогресу, в якому стрімко зростає роль права як головного механізму регулювання таких відносин. Однак інформаційне суспільство розвивається такими швидкими темпами, що право суттєво відстає від його потреб, і саме тому в інформаційній сфері постійно виникає проблема взаємоузгодженості системоутворюючих елементів інформаційного права, до того ж між діючими нормативно-правовими актами існують протиріччя, що порушують системність законодавства та не сприяють стабільному й послідовному розвитку даної галузі. Крім того, основні напрямки розвитку та удосконалення інформаційного права в Україні пов'язані із соціально-економічними та політичними реформами, які відбуваються в нашій державі. Разом з тим проходять глибокі процеси перетворення самого змісту інформаційного права, постійне оновлення законодавства та усвідомлення нової ролі правових явищ в житті людини в умовах сучасного інформаційного суспільства.

Українське інформаційне суспільство вимагає від правової системи постійного руху, розробки та запровадження актуальних доктринальних домінант, комплексного правового забезпечення інформаційної сфери.

Результати аналізу наукових публікацій. Теоретичним питанням розвитку інформаційного права присвячено наукові праці як вітчизняних вчених: І. В. Арістової, О. А. Баранова, В. М. Брижка, К. І. Белякова, В. Д. Гавловського, І. М. Дороніна, О. О. Золотар, Р. А. Калюжного, А. І. Марущака, А. М. Новицького, В. Г. Пилипчука, В. С. Цимбалюка, М. Я. Швеця та ін., так і зарубіжних вчених: І. Л. Бачило, В. Н. Лопатин, М. А. Федотов та ін. Проте багато правових аспектів цієї проблеми залишаються вивченими не повною мірою, а динамічний стан інформаційного законодавства зумовлює появу нових чинників, що впливають на утворення системи інформаційного права та формування її змісту.

Метою статті є дослідження наукових поглядів на проблему визначення системи інформаційного права, а завданням – сформулювати поняття системи інформаційного права, визначити фактори, що впливають на утворення та формування її змісту.

Її новизна полягає в тому, що вперше надано авторський погляд на питання формулювання чинників, що впливають на утворення системи інформаційного права та означено тенденції формування її змісту на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу. Нинішня система українського інформаційного права у зв'язку із розвитком суспільних відносин зазнає істотних змін, сповнюється новим змістом. Виникають і розвиваються нові правові інститути: е-урядування, е-документообіг, е-торгівля тощо [2, с. 38-44; 3, с. 31]. Також передумовою формування інформаційного права як окремої галузі права вбачають існування інформаційного законодавства [12, с. 234-244; 7, с. 70-78; 16].

Варто підтримати точку зору С. В. Бобровник, яка зазначає що “Значний вплив на розвиток системи законодавства спричиняють процеси, пов’язані зі зміною сфери правового регулювання суспільних відносин. Зміна сфери правового регулювання являє собою процес, у якому стикаються протилежні тенденції – розширення та звуження юридичної регламентації. Вказані напрямки здійснюються різними шляхами, основними з яких в сучасних умовах є поширення правового регулювання на раніше не регламентовані правом сфери соціальної дійсності” [10, с. 53]. Все це знаходить свій вираз передусім у зростанні чисельності нормативно-правових актів, іншими словами – у фактичних перемінах в системі законодавства.

Імовірно, через це при знаходженні місця та утвердженні інформаційного права як науки поміж інших правничих наук в Україні, його ввели поряд з теорією управління, адміністративним і фінансовим правом. Нині інформаційне право розвивається у тісному взаємозв’язку з рядом інших соціальних, гуманітарних та технічних і економічних наук, запозичуючи у них методологічні, теоретичні підходи, понятійний апарат, розуміння сутності суспільних відносин, які визначаються технологічними ознаками їх реалізації [6, с. 77-78].

Як правнича єдність галузь інформаційного права є більш-менш суцільною, самостійною підсистемою правового впорядкування. Її визначальна функція – створити щодо інформаційних правовідносин особливий режим правового регулювання – комплекс властивих за природою і характерних за правничою сутністю правових прийомів і способів. Присутність аналогічного режиму дає перспективу не тільки сполучати норми інформаційного права воедино, створювати організовану систему, але й індивідуалізувати галузь інформаційного права. Юридичний режим визначає правовий статус суб’єктів права; правові способи здійснення прав і виконання обов’язків та діяльність держави, яка спрямована на гарантування неухильного дотримання

інформаційно-правових норм в реальних інформаційних правовідносинах. Завдяки юридичному режиму реалізується результативний вплив галузі інформаційного права як цілісного явища, так і будь-якої складової інституту або норми.

Структурна будова будь-якої правової системи виглядає так, що всі правові норми, які входять до чинного, позитивного права, утворюють одне ціле (діюче право в цілому), розмежоване за сутністю різних норм на відповідні, взаємозв'язані елементи структури права і законодавства. Поширеною є думка, що базисом такої змістовної структури права і законодавства є чітка сфера суспільних відносин – предмет правового регулювання.

Дефініція “система” застосовується в найрізноманітніших галузях людських знань. З філософської точки зору – це специфічно виокремлена із навколишнього середовища цілісна множина елементів, які поєднуються між собою сукупністю внутрішніх відносин і зв'язків [17, с. 254]. Для формулювання національного права і законодавства в інформаційній сфері зазвичай використовують категорії “система інформаційного права” і “система інформаційного законодавства”. Перше з них закріплює елементи організаційного поділу правових норм галузі інформаційного права, друге – елементи організаційного поділу законодавчих актів, котрі сформувалися в Україні в процесі правового регулювання інформаційних відносин.

Таким чином, система інформаційного права – це внутрішня будова галузі, яка відображає послідовне розміщення елементів, що її утворюють, – інформаційно-правових інститутів і норм, їх єдність і структурний взаємозв'язок (узгодженість). Названі в цьому визначенні ознаки характеризують систему права з внутрішнього боку. Вони вказують на те, які зв'язки існують між її елементами, на яких принципах вона побудована.

Для дослідження факторів, що впливають на формування системи інформаційного права, належить на підготовчому етапі з'ясувати проблему щодо структурних складових і критерії формування її змісту. Під структурою системи в юридичній науці розуміють єдність елементного складу системи і взаємодію складових її елементів. Структура – це засіб зв'язку елементів у системі, які забезпечують її спрямоване функціонування та усталеність (стабільність) [8, с. 240].

Таким чином, до структури системи інформаційного права входять: інформаційно-правова норма, інститут інформаційного права, підгалузі та галузь інформаційного права.

Інформаційно-правова норма – початкова, найменша структурна частина інформаційного права, правило поведінки, що визнане і охороняється державою. Інформаційно-правова норма безпосередньо визначає, оформлює, надає юридичного значення суспільним відносинам в інформаційній сфері і знаходить свій зовнішній вираз у правовому приписі. Варто також додати, що наскільки якісно у законодавстві зафіксовано сутність відповідних суспільних відносин, їх учасників, настільки ця норма буде живучою і здатною врегулювати зазначені відносини. За допомогою свого узагальненого значення інформаційно-правова норма переносить притаманні їй властивості на інші складові системи права. **Структуризація, впорядкованість, злагодженість, взаємозв'язок і класифікація** видів інформаційно-правових норм спричинені як структурою інформаційно-правових відносин, так і спрямованістю правотворчого органу на їхнє юридичне вираження та оформлення.

Норми права, з яких складається система права, не можуть функціонувати ізольовано. Вони взаємноузгоджені та цілеспрямовані [8, с. 240]. Організаційна гармонійність системи інформаційного права – це зумовлене існування субординаційних і координаційних відносин між нормами та інститутами інформаційного права, а також несуперечність складових системи. Таким чином, система інформаційного права утворюється різними за змістом та обсягом складовими

елементами, які послідовно з'єднують, розміщують нормативну базу у чіткій функціональній направленості.

Інститут інформаційного права – це певна група юридичних норм, які регулюють суспільні відносини окремого інституту інформаційного права (наприклад, інститут засобів масової інформації, інститут інтелектуальної власності та ін.). Інститут інформаційного права унормовує відокремлену площину, частини, напрями інформаційних правовідносин. Він є складовою частиною однієї або кількох галузей права, характеризується тим, що: регулює вид більш чи менш значущих суспільних відносин; є логічно замкнутою, відокремленою сукупністю норм; функціонує автономно, тобто має можливість здійснювати регулювання суспільних відносин незалежно від інших інститутів права (це не означає, що інститут права не має зв'язків з іншими інститутами права) [17, с. 258-259].

Підгалузь інформаційного права – чітка сукупність (об'єднання) правових інститутів, що формується в межах галузі інформаційного права. Як суцільне явище підгалузь інформаційного права визначає особливе коло відносин в межах сфери правового регулювання галузі інформаційного права, яка відзначається правовим відмежуванням, як, наприклад, комунікативне право [13, с. 36-37].

Утворення спеціальних, за предметним змістом і призначенням, правових норм своєрідно доповнює основну, галузеву диференціацію, але не повинно суперечити їй. Норми комплексних актів можуть носити характер виправданих специфікою винятків із загального правила, але не повинні ігнорувати ці правила чи відмінити їх [15, с. 24 – 27]. Варто також наголосити на інституційному характері галузі інформаційного права. Це проявляється у тому, що така юридична конструкція, як система інформаційно-правових норм, міститься здебільшого в нормативно-правових актах, інших джерелах права, які й надають інформаційному праву чітко виражену інституціональну форму; взаємопов'язаність її як прямими, так і непрямыми зв'язками з функціями і діяльністю держави, та її органів – законодавчих, правозастосовних, контрольно-наглядових та ін., незмінність і мобільність її як правового феномену.

Розмежування на підгалузі та інститути є відносним, оскільки інформаційне право, як і право в цілому, є єдиною субстанцією, кожна складова якої невіддільна від інших. Саме тому одна норма може одночасно відноситися до декількох правових інститутів або підгалузей інформаційного права.

Завершує систему структура галузі інформаційного права – відокремлена чисельність норм, спрямованих на унормування суспільних відносин в інформаційній сфері. Галузь інформаційного права є складовою частиною української системи права, що в повній мірі враховує спільні відзнаки правового регулювання відносин в інформаційній сфері.

Науковці слушно стверджують, що наявне достатнє підґрунтя для утворення та становлення галузі інформаційного права. Зокрема, можна погодитись з тим, що “підставою та причиною виникнення будь-яких соціальних регуляторів є наявність, реальне існування об'єктів, з приводу яких виникають певні відносини, формування і реалізація певних видів соціально значимої діяльності” [4, с. 84].

Висновки.

Зазначене вище дозволяє сформулювати фактори, що впливають на утворення системи інформаційного права та формування її змісту:

- Необхідність дотримання принципів законності, пріоритету та захисту інформаційних прав і свобод людини і громадянина, рівності громадян перед законом, вільного одержання, використання, поширення та зберігання будь-якої інформації, не

обмеженої законодавством України, які є характерним ядром інформаційного права. А в деяких випадках і обмеження інформаційних прав громадян у зв'язку з виконанням функцій держави [11, с. 30-33].

- Загрози та складності у зв'язку із розповсюдженням та використанням інформації, які треба певним чином здолати. Оскільки мораль не може взяти на себе обов'язок та відповідальність за врегулювання інформаційних відносин, таким регулятором повинно стати інформаційне право, спрямоване на якісне та ефективне регулювання суспільних відносин, що формуються в ході забезпечення реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб в інформаційній сфері.

- Охорона державою відповідних інформаційно-правових відносин і можливість застосування державного примусу.

- Наявність особливих, притаманних для нашої країни, матеріальних, соціальних, культурних, моральних, національних та інших умов життя суспільства.

- Поява інформаційних загроз людині, суспільству та державі. Виникла необхідність у формулюванні, відокремленні та створенні єдиного та класифікованого правового механізму забезпечення інформаційної безпеки [9, с.136-138; 14, с. 62-64].

- Загальнолюдські потреби – наданням організованості й урегульованості суспільним відносинам в інформаційній сфері оскільки її виникнення, існування і розвиток обумовлені реально існуючою системою інформаційних правовідносин, що дозволяє відносити галузь до значимих порядків соціальної організованості.

- Накопичення нормативного матеріалу і розподіл його за структурними складовими – інститутами та підгалузями інформаційного права. Стає більш помітною тенденція до певної уніфікації структурних елементів системи інформаційного права, рівноцінних за об'ємом, структурою та іншими характеристиками, що дозволяє розширити сферу їх взаємодії, підвищити ефективність регулювання інформаційної сфери. Підвищення змісту та якості правового регулювання, обумовило появу та розвиток міжгалузевих інститутів інформаційного права, як то інформаційна безпека тощо. Це зумовлено комплексним характером правового регулювання, особливостями суб'єктів та об'єкта відповідних правових відносин.

Зазначене дозволяє стверджувати, що інформаційне право становить своєрідну юридичну єдність. Норми інформаційного права об'єднуються в певну систему не за особливим методом або механізмом правового регулювання, а також за окремими специфічними принципами, домінантами, своєрідними способами впливу на правовідносини, що підтверджують наявність окремого юридичного режиму та наділяють норми галузевою специфікою. Притому інформаційно-правові норми вбачалося б можливим розпорозити за іншими галузями (як то адміністративне право або цивільне), проте зарахувати їх тільки до однієї із зазначених галузей неможливо.

Можливість розвитку системи інформаційного права в напрямку від сучасної структури з її міцним зв'язком між інститутами та підгалузями до створення такої системи, в якій початкові структурні конструкції існуватимуть в якості релятивної самостійності. У той же час, проблеми, що впливають із природних вимог подальшого розвитку інформаційного суспільства, визначають ціль правотворчого органу з їх врегулювання та удосконалення.

Для подальшого розвитку інформаційного права для науковців визначальним має стати усвідомлення не тільки перемін у соціальних та політичних умовах сучасного етапу розвитку юридичної науки, а й передусім варто брати до уваги зміни юридичного світосприйняття, бачень та думок відносно сучасного становища інформаційного суспільства.

Дійсно, сьогоdnішній етап розвитку інформаційного суспільства неможливо забезпечити в межах адміністративного, або цивільного права передусім завдяки трансформації рівня життя, як то: зміні дозвілля, модернізації побуту, інтернаціональному інформаційному обміну, е-торгівлі, е-освіті, осучасненні виробництва, виготовленню ще більш нових програмних та апаратних засобів. А от же, наступне перетворення інформаційного права України вимагає розробки загальнотеоретичних, доктринальних підвалин інформаційного права.

До того ж розмаїття дефініцій і основ, на яких ґрунтується нині категорія “інформаційне право” можна вважати свідченням того, що юридична наука працює над виробленням єдиного підходу до розуміння сутності “інформаційного права” як галузі права, та виокремлення факторів, які впливають на утворення її системи та формування змісту. Як слушно зазначає І.В. Арістова: “актуалізація теоретичних розробок категорій в межах науки інформаційного права не лише дозволить розвивати інформаційне право як галузь права, але й сприятиме формуванню несуперечливої системи юридичних понять” [1, с. 62]. Адже мета та задача науки – своєчасно підмічати проблеми правозастосування, знаходити та пропонувати спільний концептуальний критерій їх вирішення.

Використана література

1. Арістова І.В. Доктрина інформаційного права України // Публічне та приватне право. – 2017. – № 1. – С. 59-63.
2. Баранов О.А. Інститути інформаційного права // Правова інформатика. – № 3 (11)/2006. – С. 39-45.
3. Баранов О.А. Інтернет речей (IoT) : мета застосування та правові проблеми // Інформація і право. – № 2 (25)/2018. – С. 31-44.
4. Бачило І.Л. Информационное право : учебник / И.Л. Бачило, В.Н. Лопатин, М.А. Федотов ; под ред. акад. РАН Б.Н. Топорнина. – СПб. : Издательство “Юридический центр Пресс”, 2001. – 789 с.
5. Беляков К. І. Понятійні та методологічні основи регулювання нових типів інформаційних відносин : “віртуальні правовідносини” / Lex Portus. – № 2-2016. – С. 47-63.
6. Бобровник С.В. Правове регулювання та розвиток системи законодавства України : тези доповідей і наукових повідомлень науково-практичної конференції [“Правова система України: теорія і практика”]. – К., 1993. – С. 53-54.
7. Брижко В.М. Методологічні та правові засади упорядкування інформаційних відносин : монографія. – К. : ТОВ “ПанТот”, 2009 р. – 418 с.;
також див. : Теорія і практика інформаційного права : методологія кодифікації інформаційного законодавства України / В.М. Брыжко // Правова інформатика. – № 1(37)/2013. – С. 70-78.
8. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів 3-14 юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Богачова та ін.] ; за ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Харків : Право, 2002. – 432 с.
9. Золотар О.О. Генеза суспільних відносин щодо інформаційної безпеки людини // Інформація і право. – № 1(24)/ 2018. – С. 139-148.
10. Інформаційне право України : концептуальні основи формування / [Р.А.Калюжний, В.Д. Гавловський, В.В. Гриценко, В.С. Цимбалюк] : зб. наук. праць / Науковий вісник Дніпропетровського інституту МВС України. – 2001. – № 3. – С. 234-244.
11. Марущак А.І. Обмеження інформаційних прав громадян у зв'язку з виконанням функцій держави : зб. матеріалів наук.-практ. конф. [“Актуальні проблеми управління інформаційною безпекою держави”], (м. Київ, 18 березня 2016 р.). – Т. 2. – С. 30-33.

12. Мицкевич А.В. Система права и система законодательства : развитие научных представлений и законотворчества : сборник статей / Проблемы современного гражданского права : – М. : Городец, 2000. – С. 24-27.

13. Новицький А.М. Щодо питання структуризації інформаційного права як наукової категорії / Актуальні проблеми правознавства. – 2016. – № 4. – С. 34-38.

14. Пилипчук В.Г., Доронін І.М. Право національної безпеки та військове право : теоретичні та прикладні засади становлення і розвитку в Україні // Інформація і право. – № 2(25)/2018. – С. 62-72.

15. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник ; [пер. з рос.]. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.

16. Цимбалюк В.С. Інформаційне право : концептуальні положення до кодифікації інформаційного законодавства : монографія – К. : Освіта України, 2011. – 426 с.

17. Цимбалюк В.С. Інформаційне право (основи теорії і практики) : монографія. – К. : Освіта України, 2010. – 388 с.

~~~~~ * * * ~~~~~